

Сердюк Н. Ю.,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

ПАРЕНТЕТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Стаття присвячена дослідженню специфіки парентетичних конструкцій на матеріалі сучасної англійської художньої літератури (C. S. Lewis «The Magician's Nephew», «The Lion, the Witch and the Wardrobe»). Розглядаються особливості парантези англійської мови. У статті визначається частотність вживання внесень у англійських художніх творах сучасності.

Ключові слова: парентетична конструкція, парантеза, модальність, адвербалія.

Статья посвящена исследованию парентетических конструкций на материале современной английской художественной литературы (C. S. Lewis «The Magician's Nephew», «The Lion, the Witch and the Wardrobe»). Рассматриваются особенности парантезы английского языка. В статье определяется частота употребления внесений в английских художественных произведениях современности.

Ключевые слова: парентетическая конструкция, парантеза, модальность, адвербалія.

The article is devoted to the investigation of the parenthetical constructions on the basis of the modern English fiction (C. S. Lewis «The Magician's Nephew», «The Lion, the Witch and the Wardrobe»). The peculiarities of the parenthesis in the English language are studied in it. The frequency of use of such insertions at modern fiction is defined in the article.

Key words: parenthetical construction, parenthesis, modality, adverbial.

Сучасна комунікативна лінгвістика, в рамках якої представлення будь-якої мовної одиниці як елемента реальної комунікації вимагає інтегрального визначення, направлено на розкриття єдиної сутності комунікативного акту, дає можливість по-новому поставити питання щодо лінгвістичної природи всіх тих конструкцій, які в нормативних граматиках трактуються як нестандартні. Зокрема, це стосується парентетичних конструкцій (вставлень), які слід розглядати як феномен синтаксису речення і граматики тексту. Парантеза є як одиницею речення, так і одиницею тексту, оскільки її експресивна функція спричинена нашаруванням текстових характеристик на статичну природу речення.

Наука свідчить, що традиції розгляду й опису парентетичних конструкцій речення в слов'янських та романо-германських мовах мають як спільні, так і відмінні риси. На відміну від вітчизняного мовознавства, де вставні і вставлені конструкції розрізняються, зарубіжні дослідники синтаксису не розмежовують ці поняття, говорячи лише про парантези (парантези).

Аналіз літературних джерел свідчить, що парентетичні конструкції й досі залишаються недостатньо дослідженими у зв'язку з їх багатоплановістю, специфічністю мовного вираження і функціональними особливостями, а особливо на матеріалі сучасної англійської літературної мови.

Мета статті полягає у розгляді функціональних особливостей парентетичних конструкцій та визначенні частотності їх використання на прикладі творів «Племінник чарівника», «Лев, чаклунка і шафа» Клайва Стейплза Льюїса, англійського письменника сучасності.

Відомо, що поряд з членами речення, які поєднуються між собою в словосполучення за допомогою зв'язків узгодження, керування і прилягання, у межах простого речення можуть бути й такі повнозначні частини, які стоять поза синтаксичним зв'язком, – незалежні елементи речення. Вони не відповідають ні на яке питання, не є членами речення і тому на письмі виділяються розділовими знаками [8, с. 417].

Визначимо, що до таких незалежних елементів сучасної англійської мови належать: вигук (англ. interjection) – *ah, oh, hurrah, eh, hallo, goodness, gracious, good heavens* та ін.; звертання (англ. direct address) – слово або словосполучення в реченні, що називає особу іноді предмет, до якого звернена мова, та виражається іменником у загальному відмінку; вставне слово/ парантеза (англ. parenthesis), що вказує на особисте ставлення мовця до висловленої ним думки (*certainly, assuredly, indeed, perhaps*), впорядкування його думок (*consequently, by the way, at least*), його емоційну оцінку подій, що відбуваються (*possibly, obviously*), вказати джерело інформації (*in my opinion*), вказує на зв'язок з іншими повідомленнями (*secondly, thirdly, thus, nevertheless, for instance*), спонукає слухача посилити увагу (*strictly speaking, generally speaking, to tell the truth*) тощо.

За О. Ахмановою, парантеза (англ. parenthesis) визначається як внесення до речення неузгодженого з ним граматичного слова, словосполучення чи іншого речення, тобто представляє собою явище інкорпорації у синтаксичну синтагму іншого слова чи іншої синтаксичної конструкції [2].

Аналіз літературних джерел показав, що парантеза як окрема лінгвістична категорія виникла і досліджується порівняно недавно. У першій половині XIX ст. лінгвісти досліджували подібні конструкції, які називали вставленими і вставними, а вже у середині XX ст. мовознавці А. Анікін, І. Бабакова, О. Гвоздев, М. Карпенко, І. Щеболева та інші, працюючи над розмежуванням об'єктивної та суб'єктивної модальності, поступово почали відокремлювати вставлені конструкції від вставних.

Наприкінці XX ст. такі конструкції досліджувались на базі сучасних європейських мов. В. Виноградов описував вставні синтагми, маючи на увазі вставлені і вставні структури, та вивчав їх з погляду вираження модальності. Пізніше ці конструкції було розмежовано.

Розглядаючи питання розмежування вставних та вставлених конструкцій, слід зауважити (за М. Каранською, Н. Валгіною, В. Бабайцевою, Є. Скобліковою): 1) вставні та вставлені утворення мають деякі схожості, однак не можна їх отожднювати, так як ці поняття самостійні, автономні і різняться не лише своєю цілеспрямованістю, а й струк-

турними, семантичними, позиційними, інтонаційними характеристиками; 2) вставлені конструкції відрізняються від вставних не лише функціонально, лексико-граматичними особливостями в синтаксичному оформленні (порядок слів, характер внутрішньої структури тощо), смисловим значенням, а й внаслідок різного характеру інтенцій, що прагне реалізувати мовець; 3) зважаючи на самостійний інтонаційний контур та власний фразовий наголос вставлені конструкції можна охарактеризувати як інтонаційно-самостійні утворення на відміну від вставних; 4) вставлені конструкції можуть мати в своєму складі вставні, тоді як зворотнє явище неможливе (цікаво, що ще зовсім недавно це твердження виглядало б абсурдом і самопереченням, так як довгий час внаслідок сплутування або ототожнювання явищ вставності та парентезації досить часто поняття вставності «поглинало» поняття вставленості); 5) з погляду комунікативно-прагматичної лінгвістики вставний елемент визначається як компонент висловлення, що формує модальний план і реалізує певні комунікативно-прагматичні установки мовця; вставлений ж елемент, з однієї сторони, визначається як особливе синтаксичне явище, яке виходить за рамки і ускладненого, і складного речення, з іншої сторони – як явище, що структурно ускладнює речення, до якого входить, а на рівні висловлення створює «двотекст» і виражає метакомунікативний зміст [4]. Розмежування вставних та вставлених конструкцій дає можливість виділити основні характерні семантичні ознаки парентез як самостійного синтаксичного явища: 1) смисловий зв'язок з окремими членами речення або ж повністю з усім базовим реченням; 2) вираження різноманітних принагідних, додаткових зауважень, пояснюючих, уточнюючих, емоційно-експресивних і розвиваючих зміст основного висловлювання (судження), яке можна розширити також і способом емотивно-оціночної конотації; 3) специфічна інтонація, яка застосовується лише при вставленості; 4) виділення за допомогою дужок або тире на письмі та інтонаційно в усному мовленні [4].

Ф. Буслаєв вставні слова називав вставними реченнями, бо визначав їх генетично – за походженням. Інший російський учений О. Шахматов також розглядав вставні слова як наслідок зливання висловлювань, зазначаючи, що вони «є редукованими за своїм змістом реченнями» [9]. На відміну від своїх попередників, він звернув увагу не на значення вставних слів, а на їх синтаксичну характеристику.

Зазначимо, що власне семантико-експресивний підхід був застосований при вивченні цих конструкцій на базі англійської мови. Дослідники англійської мови, ґрунтуючись на засадах структурно-статичного синтаксису, вказували, що в англійській мові речення утворюють надфразну єдність. При цьому, побудова речень не завжди відповідає правилам нормативної граматики. Окрім того, в синтаксично-мовній традиції англійської мови вставлені і вставні конструкції не розмежують.

Вставлені конструкції – це речення чи словосполучення, які вживаються для уточнення, доповнення чи пояснення змісту речення, у рамках якого вони виступають. Вставлені конструкції вживаються для доповнення, уточнення, роз'яснення предметного змісту речення, хоча нерідко несуть також суб'єктивно-модальний відтінок. Здебільшого автор вводить їх у контекст при необхідності показати додаткову інформацію, що з'явилась в процесі мовлення [6, с. 11-16].

Мовознавець О. Александрова, яка співвідносила різного виду внесення до конструкцій динамічного синтаксису, зазначає що «речення живої мови часто набувають різного роду порушення лінійної струнності, плавності ритму та інтонації за допомогою різних внесень» [1, с. 43]. На позначення таких конструкцій запропоновано термін «парентетичні внесення» або скорочено «парентеза». Під парентетичними конструкціями науковець розуміє такі синтаксичні конструкції, що вриваються до складу речення і порушують лінійні синтаксичні зв'язки [1, с. 42].

Звідси, під парентетичними конструкціями розуміємо такі форми, які вводяться в речення на семантико-комунікативному рівні, не пов'язуються формально з жодним з його членів і характеризуються специфічною інтонацією й семантикою, вираженням ставлення до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо. Загалом ж головна функція парентетичних конструкцій полягає в тому, щоб характеризувати і описувати повідомлення з позиції мовця до реципієнта.

Зазначимо, що використання парентетичних конструкцій у висловленні є певним поясненням або ж приписом суб'єкта мовлення реципієнту, де подається вказівка на місце в розгорнутому дискурсі відповідного текстового твору, додаткова інформація та власні комунікативно-прагматичні настанови, в яких автор явно або опосередковано віддзеркалює своє ставлення, відношення та розуміння того, про що йде мова. Розрізняють два види прагматичних функцій парентетичних елементів: композиційно-прагматичні (інтегративна, дискретизуюча, ретроспективно-проспективна), семантико-прагматичні (доповнююча, уточнююча, емоційна, оцінюючі, вказівка на джерело інформації).

Звідси, у сучасній англійській мові парентеза вживається з метою зробити речення більш поширеним і насиченим інформацією, а також передати співрозмовнику свою думку з приводу того, що описано в реченні. Спробувавши проконтролювати власне мовлення, можна помітити, що обійтись без вставних слів і фраз не можна.

Проте, слід зазначити, що за характером вираження парентетичні внесення дуже відрізняються. У різних текстах дискурсу ці конструкції мають різнохарактерний план вираження.

Скажімо у текстах наукового дискурсу, де вживається досить багато парентетичних внесень, такі конструкції виконують строго синтаксично-структурні зв'язувальні функції і не мають вираженого експресивно-емоційного семантичного змісту.

Визначимо, що у художньо-літературному дискурсі використання парентетичних внесень спрямовано на опис і характеристику певних деталей подій, або їх персонажів, і таким чином, створюють експресивно-емоційний зміст повідомлення.

Так, у сучасному текстовому творі вживання парентетичних конструкцій сприяє досягненню лаконізму висловлення, його розчленуванню, витворенню ізольованих структур, що постають як самостійні і несуть певне інформативне, емоційно-експресивне навантаження.

Зазначимо, що співіснує два варіанти використання парентези: або автор ізольовує певний фрагмент виділенням дужками задля виведення інформації на другий план або ж, навпаки, мовець візуально фокусує на важливому (для нього) моменті увагу реципієнта за допомогою графічного оформлення дужками.

Відмитимо властивість парентезних конструкцій відображувати перспективні та ретроспективні зв'язки в тексті, яка базується на їхній двійчій природі: з одного боку, вони конкретні й відсилають до певної визначеної ситуації, а з іншого – володіють широкою шкалою потенційності, яка й забезпечує можливість формування здогадок отримувача повідомлення. Таким чином, парентеза як універсальне й багатоаспектне явище локалізує зв'язки міжрівневого характеру, що зумовлює взаємодію синтаксису, семантики і прагматики. Однак, внутрішня суперечність явища парентезації і наявність великої кількості суперечливих думок й оцінок відносно його лінгвістичного статусу все ще потребує пошуку нових шляхів аналізу, нових критеріїв синтаксичного членування тексту, осмислення природи дискретних одиниць, які при цьому утворюються.

Слід зазначити, що парентези визначаються як такі, що синтаксично не пов'язані з реченнями і виражають ставлення мовця до висловленого, характеризуючись з морфологічного і семантичного боків.

Звідси, виділяються два морфологічні типи вставних слів – іменні та дієслівні. Так, вставні слова можуть бути виражені:

Модальними словами: *indeed* (справді, дійсно), *certainly* (звичайно, напевно), *assuredly* (безперечно), *decidedly* (безсумнівно), *in fact* (справді), *truly* (дійсно), *naturally* (природно, звичайно), *surely* (безсумнівно, звичайно), *actually* (справді, дійсно), *possibly* (можливо), *perhaps* (напевно), *evidently* (очевидно), *obviously* (очевидно, звісно), *maybe* (мабуть, може). Наприклад:

In fact, Digory, you are now talking to the last man (possibly) who really had a fairy godmother [11, с. 6].

«Perhaps it was only the wind in the trees», said Digory presently [11, с. 43].

Прислівниками, що якоюсь мірою служать сполучними елементами в монологічних висловлюваннях: *firstly* (по-перше), *secondly* (по-друге), *finally* (нарешті), *thus* (таким чином), *consequently* (отже), *then* (тоді, в такому разі), *anyway* (у всякому разі), *moreover* (крім того, більш того), *besides* (зокрема), *still, yet* (проте, однак), *nevertheless* (проте), *otherwise* (зрештою), *therefore* (отже) та ін. Наприклад:

Finally he was planted right way up. When they had patted down the earth it came up above his knees [11, с. 37].

«I'm not so sure», said Fledge. «Anyway—wait! There it goes again. By Aslan, it is something» [11, с. 43].

Thus, with an unspeakable thrill, she felt quite certain that all the things were coming (as she said) «out of the Lion's head» [11, с. 30].

«Otherwise you'll grow up like your Aunt Letty. Now. Attend to me». [11, с. 8].

Several animals said his legs must be his branches and therefore the grey, fluffy thing (they meant his head) must be his root. But then others said that the forked end of him was the muddier and that it spread out more, as roots ought to do [11, с. 37].

Прийменниковими зворотами: *in a word* (одним словом), *in truth* (щоправда, справді), *in my opinion* (на мою думку), *in short* (коротше кажучи), *on the one hand* (з одного боку), *on the contrary* (навпаки), *at least* (зрештою, принаймні), *by the way* (до речі, між іншим), *for instance* (наприклад) та ін. Наприклад:

It was my Uncle, Aslan,» he said. «He sent us out of our own world by magic rings, at least I had to go because he sent Polly first, and then we met the Witch in a place called Charn and she just held on to us when → [11, с. 38].

«I bet he would», answered Digory. «Look at the way he's treated us. By the way, how do we get home?» [11, с. 9].

Словосполученнями з інфінітивом, або дієприкметником: *to be sure* (безперечно, безумовно, певна річ), *to tell the truth* (правду кажучи), *to begin with* (по-перше), *generally speaking* (взагалі кажучи), *roughly speaking* (у загальних рисах), *strictly speaking* (строго кажучи) та ін. Наприклад:

Вставні слова не змінюють основного модального значення речення, а надають йому особливого забарвлення.

За своєю будовою парентетичні конструкції діляться на однослівні (*however, then, otherwise, sometimes, whenever, perhaps, may, probably*), сполучення слів з прийменниками (*after all, at least, at any rate, in any case, no doubt*) та внесення – речення (*I suggest, I suppose, I would think, he said, it seems to me*). Від вживання відповідної конструкції в повідомленні будуть залежати і тема, і мета цілого висловлювання.

Зазначимо, що залежно від семантики парентетичного речення може бути декілька способів перекладу парантез. В українській мові неозначеній формі дієслова функція метатекстового парентетичного коментаря до наступного речення невластива, хоча у деяких випадках англійські парентетичні речення можуть перекладатися відповідними українськими реченнями, що вводяться сполучниками «якщо» або «коли». Парентетичні елементи на початку речення перекладаються відповідними словами та висловами. Парентетичні фрази на початку або всередині речення перекладаються відповідними парентетичними словосполученнями. При перекладі деяких інтерпозитивних парентетичних речень слід мати на увазі, що вони можуть вводитись безсполучниково. Слід мати на увазі, що переклад парентези напряму залежить від функції, яку вона виконує в конкретному реченні.

Визначимо, що досягнення сучасної синтаксичної науки полягають у тому, що різноманітні граматичні форми, які раніше розглядалися розрізнено і формально, зараз вивчаються не лише з погляду форми, а й змісту, і на основі цього змісту об'єднуються в одне поняття. Так, вставні слова, частки, вигуки, питальні й окличні слова в реченні тепер розглядаються як особливі засоби вираження суб'єктивної модальності [5, с. 375-376].

Категорія модальності у мовознавстві традиційно диференціюється на об'єктивну модальність, як обов'язковий атрибут будь-якого висловлення, та суб'єктивну модальність – відношення мовця до того, що повідомляється [6, с. 303]. Остання базується на розумінні оцінки у широкому значенні слова, включаючи не тільки логічну кваліфікацію, але й різні види емоційної реакції.

Суб'єктивно-модальні значення накладаються на граматичний ґрунт речення, яке вже має модальне значення, утворюючи ніби другий шар модальних значень у смисловій структурі висловлення. На відміну від об'єктивної модальності, яка є ознакою кожного речення, суб'єктивна модальність, виражена вставними словами, є явищем факультативним. Суб'єктивна модальність, виражена вставними словами, не змінюючи основного модального значення речення, подає це значення в особливому ракурсі, в особливому освітленні.

Звідси, парентетизи позначають внутрішній та емоційний стан мовця, його ставлення до співрозмовника, до

свого висловлення загалом, виражають ряд значень, наприклад, такі як: впевненості/непевненості, достовірності/недостовірності, припущення та вірогідності, тощо.

Of course Digory knew that Polly could get away by her own ring as easily as he could get away by his [11, с. 46].

Таким чином, такі слова можуть виконувати як функцію цілого речення не втрачаючи свого комунікативного навантаження, так і функцію вставного компонента.

На прикладі сучасної англійської літератури, а саме творів «Племінник чарівника» [11]. та «Лев, чаклунка і шафа» [10], К. С. Льюїса (C. S. Lewis «The Magician's Nephew», «The Lion, the Witch and the Wardrobe»), ми визначили частотність використання таких парантез.

Прослідити частотність вживання парантетичних конструкцій у сучасних англійських творах детальніше можливо за допомогою наведеної нижче таблиці (Див. таблиця 1).

Таблиця 1
Частотність використання парантези, вираженої модальними словами

Найвживаніші парантези виражені модальними словами	Кількість одиниць в романі «Племінник чарівника»	Кількість у відсотках, %	Кількість одиниць в романі «Лев, чаклунка і шафа»	Кількість у відсотках, %
Sure	33	26	27	29
Surely	2	2	2	2
Certainly	14	11	5	5
Maybe	0	0	0	0
Probably	5	4	4	4
Of course	46	36	42	46
Definitely	0	0	0	0
Perhaps	27	21	12	13
Всього	127	100	92	100

У результаті кількісних підрахунків вживання парантез виражених модальними словами у зазначених сучасних англійських творах, ми виявили, що найбільш вживаним є слово *of course* (36/46 %), далі *sure* (23/29 %) та *perhaps* (21/13 %). Усі інші парантези демонструють оказіональне використання.

Загалом, варто зазначити, що у романах К. С. Льюїса парантези з модальним значенням впевненості та неупевненості мовця використовуються майже в однаковій мірі з невеликою перевагою модальних прислівників (адвербалій) на позначення неупевненості, ймовірності.

Розглянувши парантетичні конструкції в сучасних англійських художніх творах, можливо зробити висновок, що автор використовує адвербіалії вірогідності майже пропорційно адвербіаліям, які виражають різні відтінки упевненості, що може слугувати характеристикою ідіостилу автора. Досить поширене використання письмеником парантез на позначення вірогідності інформації, на нашу думку, викликає більшу зацікавленість читача, тримає його в напруженні, спонукає до додаткових міркувань.

Отже, під парантетичними конструкціями розуміємо такі форми, які вводяться в речення на семантико-комунікативному рівні, не пов'язуються формально з жодним з його членів і характеризуються специфічною інтонацією й семантикою, вираженням ставлення до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо.

На прикладі сучасної англійської літератури, творах К. С. Льюїса «Лев, чаклунка і шафа», «Племінник чарівника» (C. S. Lewis «The Magician's Nephew», «The Lion, the Witch and the Wardrobe») було простежено використання парантетичних конструкцій та визначено, що найчастіше вони виражені такими модальними словами як *sure*, *perhaps*, *surely*, *naturally*, *really*, *maybe*, *certainly*, *definitely*, *of course*, а специфіка використання парантез у художньому творі слугує певною характеристикою авторського стилю письменника.

Подальші дослідження використання парантетичних конструкцій у художніх текстах дозволять більш докладно виявити їх вплив на формування художньої дійсності та з'ясувати їх роль в реалізації авторського задуму.

Література:

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. – М. : Высшая школа. 1981. – 185 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О. С. – 2 изд., – М., 1969. – 607 с.
3. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // Избр. тр.: Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – Т. 2. – С. 38-79.
4. Котляр Т. Р. Вставочные конструкции в современном английском языке: Автореф. дис.... канд. Филол. наук. – М., 1962. – 27 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 687 с.
6. Панфилов В. З. Взаимоотношение языка и мышления [Текст] / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1971. – 232 с.
7. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов М. : Наука, 1977. – 37 с.
8. Скибицька Н. В. Епістемічна модальність в англійській мові (діахронний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. В. Скибицька. – К. : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2004. – 21 с.
9. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: Структура и семантика) – Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
10. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – Л., 1941. – С. 265.
11. Lewis C. S. The Lion, the witch and the Wardrobe – <http://artefact.lib.ru>
12. Lewis C. S. The Magician's Nephew – <http://artefact.lib.ru>